

Andreas Schmidt-Schweizer

**A diplomácia, mint hatalomtechnikai eszköz:
Az NSZK a Kádár-rendszer külpolitikai számításában¹**

Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Kedves Kollégáim!

Ha a „hatalomtechnika” vagy „hatalomtechnikai eszköz” kifejezést használjuk a történet- ill. társadalomtudományban, akkor általában a belpolitikára vonatkozó módszerekre és stratégiákra, belpolitikai hatalomszerzési, hatalomgyakorlási és hatalomstabilizálási eszközökre és célokra gondolunk. Olyan politikai, gazdasági, társadalmi vagy pszichológiai eszközök jutnak eszünkbe, amelyeket a hatalomgyakorlók alkalmaznak a saját állampolgáraik, illetve a tömegek befolyásolására, irányítására vagy ellenőrzésére. Ilyenkor például – nyílt vagy burkolt – erőszak, represszió alkalmazásáról, gazdasági nyomás gyakorlásáról ill. anyagi előnyök biztosításáról, a tömegmédiák által végrehajtott manipulációról, a sajtó cenzúrájáról vagy a választási eredmények hamisításáról lehet szó.

A témát tekintve felvetődik tehát a kérdés, hogy hogyan, és milyen értelemben lehet a diplomácia, a külpolitika – a belpolitikai módszerek mellett – hatalomtechnikai eszköz? Erre a kérdésre egy tömör, Békés Csaba kollégámtól származó mondattal szeretnék válaszolni. Idézem:

„A Kádár-korszakban a magyar külpolitika fő célkitűzése az 1956-os forradalom után fokozatosan és nagy céltudatossággal létrehozott politikai stabilitás mindenáron való fenntartását szolgáló bel- és gazdaságpolitikai célok sikeres megvalósításához szükséges nemzetközi feltételek megteremtése volt.”²

Más szóval: a kádári külpolitikának ill. diplomáciának az volt az elsődleges feladata, hogy járuljon hozzá az ország politikai és gazdasági működéséhez, fejlődéséhez a szocialista társadalmi rendszer fenntartása és a Kádár-rezsim hatalmának stabilizálása érdekében.

A politikai kapcsolatok kialakításának elsődleges célja az volt, hogy az ország nemzetközi pozícióját megalapozza és megerősítse, valamint, hogy az uralkodó rezsim nemzetközi, belpolitikai és párton belüli elismerését szolgálja.

A gazdasági kapcsolatok kiépítésének fő funkciója pedig az volt, hogy hozzájáruljon a nemzetgazdaság fejlesztéséhez, modernizálásához, valamint a lakosság fogyasztói igényeinek kielégítéséhez és az életszínvonal fokozatos emeléséhez. Ebben az értelemben a külpolitikai és külgazdasági kapcsolatok fejlesztése más országokkal tehát hatalomtechnikai eszköz. (A kulturális külkapcsolatokkal ill. a kulturális diplomáciával itt nem foglalkozom, mivel

---

¹ Nemzeti Emlékezet Bizottsága „Hatalomtechnikai eszközök a hidegháborúban” című konferenciája, Budapest, 2023. május 23.

² Békés Csaba: Enyhülés és emancipáció. Magyarország, a szovjet blokk és a nemzetközi politika 1944–1991. Budapest (Osiris Kiadó), 2019, 192. o.

ezeknek csak közvetített funkciója volt, mégpedig nem más, mint az országimázs ápolása a külgazdasági és külpolitikai célok elérése érdekében.)

A Szovjetunióval ill. a „szovjet blokkal” kapcsolatban a magyar diplomácia feladata ebben a tekintetben egyértelmű volt: Miután a szovjetek már a 40-es évek második felében a magyarországi kommunista hatalomátvétel kikényszerítésénél ill. 56/57-ben a Kádár-rezsim hatalomra jutásánál döntő szerepet játszottak, a magyar külpolitika elsődleges célja tehát ezután az volt, hogy a Szovjetunió ill. a szövetségi rendszer biztosítsa a magyar kommunisták hatalmát és – ezen belül – a Kádár-csoport politikai pozícióját, valamint járuljon hozzá az ország gazdasági fejlődéséhez, mint a hatalom hosszútávú megőrzésének nélkülözhetetlen alapfeltétele.

Politikai szempontból nézve, a Szovjetunióval folytatott Kádári diplomácia – közismerten – sikeres volt: A Kádár-rendszer feltétlen lojalitása (Békés Csaba „konstruktív lojalitásról” beszél) a hegemon hatalommal szemben, a „keleti blokkon” belüli konfliktuskerülése Kádár János hatalmát több mint három évtizedeken keresztül biztosította.

Gazdasági aspektus tekintetében, a Szovjetunióval folytatott Kádári külgazdaságpolitika – közismerten – nem volt annyira eredményes. Bár az ország energia- és nyersanyagellátása szempontjából a Szovjetunió nagyon fontos szerepet játszott mindvégig és egyben Magyarország legjelentősebb (idézőjelben) „gazdasági partnere” volt, de mégis a magyar gazdaság minőségi fejlesztéséhez, modernizációjához se a Szovjetunió, se a KGST nem volt képes érdemben hozzájárulni.

Itt el is érkeztünk a témámhoz. Nézzük meg, hogy milyen szerepet játszott az NSZK a Kádár-rendszer diplomáciai, külpolitikai számításában? Milyen tekintetben lehetett Nyugat-Németország „hatalomtechnikai eszköz” Kádár János számára? Sikeres volt-e a magyar diplomácia Nyugat-Németország hatalomtechnikai instrumentálizálásával? És miért irányult fokozottan a kádári diplomácia pont az NSZK-ra?

A továbbiakban először a magyar–nyugatnémet gazdasági kapcsolatok hatalomtechnikai szerepével foglalkozom.

Külgazdasági szemszögből az NSZK több okból volt kiemelkedő jelentőségű a kádári Magyarország számára. Egyrészt Nyugat-Németországban egy történelmileg kialakult, fontos és hozzáférhető felvevőpiac létezett, valamint az NSZK gazdaságilag is érdekelt volt és – ez is lényeges – politikailag is hajlandó volt a kommunista Magyarországról származó termékeket, anyagokat és cikkeket felvásárolni, ami által Magyarország komoly deviza bevételhez jutott, amelyekkel tudta – legalább részben tudta – fedezni az NSZK-ból származó importot. Másrészt Nyugat-Németország volt az az ország, ahol Magyarország – általában – a legkönnyebben, a legyorsabban és a legolcsóbban tudott minőségi termékeket, modern beruházási javakat ill. fejlett technikát beszerezni és akivel stabil, hosszabb távra szóló kereskedelmi kapcsolatokat is ki tudott építeni. Az NSZK ill. a nyugatnémet vállalatok ezen túl még egy további szempontból voltak kiemelkedő üzleti partnerek, mégpedig azért, mert a nyugatnémet cégek és vállalatcsoportok (pl. Siemens) – költséghatékonysági okokból –

érdekeltek voltak abban, hogy kooperációs szerződéseket kössenek magyar külkereskedelmi és termelővállalatokkal. Ezáltal Magyarország tovább tudta bővíteni a kereskedelmi forgalmát és szinte „devizamentesen” szerezhetett meg modern nyugatnémet technológiát. És végül a nyugatnémet bankok – viszonylag könnyen – nyújtottak hitelt a magyar államnak befektetési célokra, általában – más országokhoz képest – jobb feltételek mellett. Ebben az értelemben – itt Kiss J. László professzort idézem – az NSZK Magyarország „modernizációs partnere” lett. (Ehhez hozzájárult az a tény is, hogy a magyar gazdasági szabályozások történelmileg a német jogon és ipari normákon alapultak, ami könnyítette az együttműködést.)

A külgazdaságra nézve a kádári hatalomtechnikai stratégia az NSZK-val szemben – első pillantásra – sikeres volt: a 60-as évek közepétől lendületesen fejlődtek a kereskedelmi kapcsolatok, a 70-es évek közepétől a kooperációs kapcsolatok is. Magyarország valójában be tudott szerezni a fejlesztés és a fogyasztás szempontjából egyaránt fontos cikkeket és eszközöket, valamint el is tudott adni egy sor terméket, elsősorban főleg mezőgazdasági terményeket, később félkész árut és különféle anyagokat (pl. kémiai alapanyagokat). 1978-ban az NSZK Magyarország második legnagyobb kereskedelmi partnere lett a Szovjetunió után, és Nyugat-Németország volt az az ország, amellyel Magyarország a legtöbb kooperációs szerződést kötötte, elsősorban kisebb és közepes méretű vállalatokkal. Ezentúl 1974-től megalakultak az első magyar-nyugatnémet vegyes vállalatok is (itt a Siemens cég mellett a Mannesmann vagy Daimler-Benz vállalatcsoport említendő). Úgy tűnt, mintha a magyar vezetés tényleg sikeresen fel tudta volna a nyugatnémet gazdaságot (kölcsonös érdekelttség alapján) használni gazdasági ill. hatalompolitikai céljaira.

Más szempögből nézve viszont egy másik kép rajzolódik ki: Az NSZK növekvő részesedése a magyar külkereskedelemben ugyanis egyben azt is jelentette, hogy Magyarország egyre jobban egy kapitalista ország függöségébe került, nemcsak gazdaságilag, hanem részben politikailag is. Gazdaságilag például azért, mert bizonyos termékeket és alkatrészeket csak Nyugat-Németországból tudott importálni, politikailag pedig azért, mert a gazdasági kapcsolatok ápolásához – bizonyos mértékig – egy liberális politikai légkör megteremtése is szükséges volt.

(A magyar vezetés egyébként teljes mértékben tudatában volt a gazdasági függöség problémájának, ezért Kádár János igyekezett együttműködni más nyugati államokkal is. Kádár például 1978-ban kijelentette a francia elnöknek, Giscard d’Estaing-nak: (Idézem) *„Törekvésünk az, hogy az NSZK-val meglevő kapcsolataink szélesítésével párhuzamosan fejlesszük és diverzifikáljuk kapcsolatainkat a fejlett nyugati államokkal. Szeretnénk, ha Franciaország is aktív részt vállalna ebből a folyamatból.”*³ – A probléma csak az volt, hogy a többi nyugati ország csak mérsékelten volt hajlandó erre a kapcsolatépítésre.)

A függöség problémáján túl volt egy másik, különösen égető probléma a bilaterális külgazdasági kapcsolatokban: a magyar–nyugatnémet áruforgalomban folyamatosan nagy magyar passzívum keletkezett, mivel Magyarország nem volt képes annyit exportálni az NSZK-ba, amennyit onnan kellett importálni. (Ez főleg arra volt visszavezethető, hogy a

---

³ MNL OL, 288.f.5/760. ö.e., fol. 46.

magyar termékek csak részben – és egyre kevésbé – voltak versenyképesek a nyugatnémet piacon. Ezentúl a Közös Piac pont olyan termékek behozatalát nehezítette meg, amelyeknél nagy kapacitások voltak Magyarországon, pl. mezőgazdasági termékeknél és textilárúknál). A krónikusan passzív kereskedelmi mérleg és a növekvő hitelállomány (a hitelek egy jelentős részét – mint ismeretes – fogyasztásra vagy a hitelek visszafizetésére költötték), ez a két tényező, egyre nagyobb pénzügyi terhelést okozott Magyarországnak (az ország bekerült az un. adósságsapdába) és ez további gazdasági és politikai függőséghez is vezetett. A kádári hatalomtechnikai stratégia az NSZK-val szemben – a külgazdaságra nézve – így csak átmenetileg lehetett sikeres és végül kudarcot is vallott. A Kádár-rendszer a nyugatnémet (idézőjelben) „pénzügyi és gazdasági segítség” ellenére megbukott. De végül ez nem is lehetett másképp: A kádári liberalizált tervgazdaság alapvetően éppolyan diszfunkcionális, működésképtelen volt, mint a többi szocialista gazdasági rendszerek is.

Most áttérek a magyar-nyugatnémet politikai kapcsolatok kialakítására ill. ezeknek a kapcsolatoknak alkalmazására, mint hatalomtechnikai eszközre a kádári diplomácia részéről.

Ezen a területen is felvetődik a kérdés, hogy miért volt különösen fontos a kádári diplomáciának, hogy jó politikai kapcsolatokat ápoljon és fejlesszen az NSZK-val? Itt is több okra lehet utalni.

Először az NSZK nagy politikai súllyal rendelkezett Nyugat-Európában, nagy befolyása volt más nyugati ill. kapitalista államokra és nagy tekintélye volt a nemzetközi szervezetekben is, főleg az Európai Közösségben. Egy gazdaságilag erős és politikailag befolyásos állammal való jó politikai kapcsolat pedig nemcsak a gazdasági kapcsolatokra van pozitív hatással, hanem a politikai vezetés nemzetközi és hazai megítélésére is.

Másodszor léteztek – az antagonisztikus politikai rendszerek és ideológiák ellenére – bizonyos alapvető szimpátiák a két ország vezetői között, amelyeket Kádár a jó politikai kapcsolatok fel- és kiépítésére tudott hasznosítani. Ezeknek a kölcsönös szimpátiáknak – amelyeket egyébként pszichológiai tényezőként nem szabad alábecsülni a külpolitikában sem – volt két előzménye: egyrészt a kádári 66/68-as gazdasági reform illetve liberalizálási kísérlet nagy feltűnést és rokonszenvet váltott ki Nyugat-Németországban, különösen a nyugatnémet szociáldemokrata körökben, másrészt a szociáldemokrata „új keleti politika” nagy elismerést eredményezett a magyar vezetésben. Alapvetően pozitív kiindulópont volt a politikai kontaktusok kiépítésére azon túl, hogy a bilaterális kapcsolatok nem voltak megterhelve súlyos történelmi konfliktusokkal.

E háttér előtt a 70-es évek közepétől – a nyugat felé irányuló kádári „külpolitikai offenzíva” keretében – Magyarország nagy erőfeszítéseket tett a bilaterális politikai kapcsolatok fejlesztésére. Mivel a nyugatnémet oldalon is volt politikai hajlandósága és érdeke, hogy ápoljon és bővítsen a kapcsolatokat a reformorientált Magyarországgal, a két ország között intenzív „látogatási hullám” vette kezdetét. Ennek a fejleménynek volt csúcspontja Kádár János és Helmut Schmidt találkozásai 1977-, 79- és 82-ben ill. Richard von Weizsäcker államelnök magyarországi látogatása 1986-ban.

(A kancellár és a pártvezér közötti összejövetelek ráadásul olyan nyitott és barátságos atmoszférában zajlottak, hogy Kádár a találkozások után kénytelen volt ezt a tényt egy kicsit relativizálni: Az első Schmidt-Kádár találkozó után az Első Titkár a Politikai Bizottságban például így nyilatkozott: „Schmidt mindig azt mondta, hogy korrekt és baráti [a] légkör, én mindig azt mondtam: korrekt és jó [a] légkör”.) Amikor a 80-as évek második felében a Kelet és Nyugat közötti viszonyban „új jégkorszak” következett be, kiderült, hogy milyen erősen fejlettek voltak ezek a politikai kapcsolatok: A Kelet és Nyugat közötti kapcsolat tendenciáival ellentétben a Bonn és Budapest közötti politikai kapcsolatok nem szakadtak meg.

Összefoglalva elmondható, hogy a kádári diplomácia politikai számításai az NSZK-val szemben bejöttek: Kádár János nagyon látványosan és előnyösen tudta a szocialista Magyarországról és saját magáról alakuló képet a nyugatnémet politikusok, gazdasági vezetők és a nyilvánosság előtt befolyásolni. (Lehet mondani, hogy ez túlzottan jól sikerült neki – a magyar realitás mégis egy kicsit más volt.) Mindenképpen megállapítható, hogy Kádár egészen eredményesen erősítette Magyarország nemzetközi tekintélyét és – bizonyos mértékben – pozícióját a nyugati világban, főleg az NSZK-ban, és ezáltal saját pozícióját a magyar társadalomban és a MSZMP-n belül is alá tudta támasztani. Ebben az értelemben – vagyis a politikai kapcsolatépítésre nézve – bejöttek a kádári diplomácia hatalomtechnikai számításai. A világpolitikai viszonyok változása a 80-as évek második felétől, valamint a politikai pluralizmus előretörése Kelet-Középeurópában és főleg a tervgazdálkodás totális kudarca a szocialista országokban végül vezetett ahhoz, hogy Kádár János és rendszere 87/88-ban mégis bukott.

Köszönöm a figyelmüket!